

Njegov notranji pesimizem, izvirajoč iz njegovega tragičnega idealizma, je ustvarjal v njem težke disharmonije v smislu zatrtih duševnih emocij in »ubitih sanj«. Pri tem pa je trpela prav tako njegova osebna kakor tudi stvariteljska sproščenost in svoboda. »Ubit sem,« je stalno ponavljajoča se, obupna pesnikova tožba, ki nam nazorno pojasnjuje pravkar omenjeni konflikt v njem. To potrjujejo tudi neštete izpovedi istega dejstva, bodisi da govori o »stavbi, razbiti v osnutku«, o nikdar dosegljivem cilju, zlomljeni peroti, o nujnosti, da »padeš, če ti nedostaja sil« ali še določneje: »živim, a moje življenje je ubitost«, »mrtvi so tvoji živci«, »tvoj ogenj ne blešči« itd. To tragično doživetje pa se je poleg tega vezalo z jasnovidno slutnjo prihajajoče smrti. Radi tega ima vse njegovo delo na sebi izrazite poteze mrzličnega in kakor prestrašenega ustvarjanja, v čemer je nekaj neskončno pretresljivega.

Končno ne smemo pozabiti, da je duhovna zapuščina Srečka Kosovela nedovršeno delo zgodaj, prezgodaj umrlega resničnega pesnika, ki mu ni bilo dano (»bratje, ne morem vam pesmi končati«), da bi nekoč doživel svoj veliki stvariteljski triumf. Pri njem je bila možnost nadaljnjega razvoja zelo velika, o čemer nam priča že njegov dosednji razvoj, pred vsem pa ne več maloštevilna dela, ki kot dovršene pesniške tvorbe predstavljajo najpomembnejše vrednote slovenske povojne lirike. Upamo, da ga bodo tako predstavile tudi »Izbrane pesmi«, ki se nam obetajo v kratkem.

Dasi torej velja za veliko število Kosovelovih pesmi, da imajo večji pomen kot človeški dokumenti nego kot izrazi estetično-umetniških prizadevanj novega rodu, je vendarle treba še posebej poudariti veličino in dragoceno človečnost njegove osebnosti. Srečko Kosovel je bil kot etični borec ves v problematiki našega časa, zato bo njegovo delo vedno, tudi v bodočnosti ostalo verno ogledalo in izrazita podoba sodobne slovenske borbenosti.

PRAZNA HIŠA

SILVESTER ŠKERL

V poslednjih dneh sem nehoté kdaj pa kdaj pomislil na skorjo svoje biti, ki je nisem vaju podrobno ogledovati. Bolezenske motnje so delale mojemu telesu silo in s trdovratnostjo so se mi v misli vračala doživetja nekega popoldne, ko sem bil v svoji hiši sam doma.

Marsičesa se nisem več spominjal, marsikaj mi je znabiti prišlo na um šele pri tem razmišljanju.

Stal sem pri oknu in gledal za domačimi, ki so odhajali po cesti. Nekaj trenutkov prej so bili še poglavitna stvar v hiši. Umivali so se v kopalnici, oblačili v pritličnih sobah in v prvem nadstropju, po stopnicah so bili med seboj neprestano v živi zvezi — pogovarjali so se, klicali, — nešteto niti jih

je družilo v močno in oblastno celoto, spričo katere je vse drugo stopilo v ozadje in molčalo v trpnem in nepremičnem zatajevanju.

Sam sem bil pomešan v to enoto, imel sem pa občutek, da se nekoliko ločim od odhajajoče skupine. Kljub temu negotovemu občutku sem se živo zanimal za prizor odhoda, posegal vmes, pomagal otroku obleči zimski suknjič, na klic odnesel krtačo iz spalnice v vežo. Nazadnje sem se od vseh lepo poslovil, pomahal jim v pozdrav, zaklenil duri in pohitel v nadstropje, da jih vidim, kako odhajajo po cesti.

Okno je bilo zaprto, zakaj dan je bil mrzel in peč je slabo ogrevala čez teden nezakurjeno sobo. Ko sem torej gledal skoz okno, mi je postalo hipoma tesnó, ker sem se zavedel, da je med odhajajočimi in menoj pretrgana vsaka vez. Vidim jih, gledam, — a kakor da hodijo tuji ljudje. Ne eden ne sluti, da gledam za njimi, in zato se nihče ne ozre. Po vrsti izginjajo iz okvira mojega okna in utonejo. Ne morem si več predstavljati, kako nadaljujejo svojo pot, ko sem jih zgubil iz vida. Ali so še tako razvrščeni kakor pri odhodu, ali je dete morda steklo naprej in pustilo mamico sámo, da je morala počakati na staro mamo, ki je s svakom hodila zadaj? — Ali hodijo zdaj vsi trije vštric na preozkem pločniku? — Ne — nič več ne morem vedeti, kako se ponasajo odhajajoči domači, še manj, o čem se pogovarjajo ali če morda sploh molčé.

Ozrl sem se brez pozornosti po sobi. Na mizi je ležal zraven pole nepopisanega papirja kup knjig, ki sem jih bil po obedu izbral iz knjižnice, dopovedovaje svoji ženi in samemu sebi, da hočem popoldne delati. Čuditi sem se moral, s koliko natančnostjo in vestnostjo sem bil izbral vse, kar sem imel v svoji knjižnici o predmetu, ki bi ga bil obdelal, ako bi bilo res, da hočem delati. Skoraj bi se bil samemu sebi nasmehnil — ali pa sem se morda zares, saj se nisem videl — ko sem se ujel, da sem hoté varal svojo ženo in samega sebe: saj mi ni bilo do tega dela. Pa zakaj sem torej ostal doma?

Zakaj? — Pogledal sem spet skoz okno na cesto, ki je bila prazna in pogreznjena v svojo ravnost, kakor zamišljen človek sam vase, in sem naslonil čelo na steklo. Aj, čelo mi je vroče, sem pomislil, ko me je zapeklo ledeno steklo.

Steklo — vanj se zastrmim. Prečudno je narejeno. Skozi sebe prepušča v notranjost vse, kar je zunaj, in vse, kar je notri, v zunanost. Sámo pa, kakor da noče biti res. Tako popolno v odpovedi, predano in vsemu izročenc, tako silno ponižno, da samo v sebi izgine — najpopolnejši izraz ničá, ki je otipljiv, ki vrši svojo nalogo z neko junaško in nesebično hrabrostjo, kakor ptica, ki zvečer leti, in še več, ker se izbriše iz sveta grobih in vidnih pojavov.

Zazdelo se mi je, da ima steklo velik pomen. Kakor nauk, čigar veljavnost moreš preizkusiti na kateremkoli predmetu in se povsod obnese.

Vem — prédel sem še nekaj časa nenavadne misli, dokler nisem začutil, da je vročina, ki je bila vedno glasnejša v moji glavi, postala neznosna. Moral sem pretrgati svoje misli in sestiti, zakaj bilo mi je, kakor da me napada zahrbtna slabost, ob kateri mi srce hitreje utriplje.

Zagledal sem se v knjižno omaro, ki je bila v svojem dremajočem somraku presekana od ostre in za ped široke navpične črte; v nji so se bleščali zlati napisi, kakor bi v svečanem stopnjevanju svojega umetnega sijaja peli naglas in oznanjali skrivnostno lepoto v polnozvočnem zboru. Solnce, glej, sem pomislil, je iz svoje neznanske daljave prišlo sèm uprizarjat to svečanost, ki bi zanjo ne vedel nihče, da nisem ostal slučajno doma in da nisem slučajno sédel k peči.

Z rokó sem otipal lončeno peč, ki je bila voljno topla, dasi naokrog ni bilo čutiti toplote in je bila moja druga roka skoraj otrpla, ko sem vzel poleno, da odpahnem železna vratca. O — premog, črna tvarina, ki v peči uničujoč se uživa kratko življenje svojega brezprimerne žarenja. Topli dihi tega življenja, ki se samovšečno predaja najlepšemu uničevanju, se presaja vame, me nežno objema in poganja kri v mojih žilah. Kdo bi gledal to sijajno žrtvovanje, da nisem odprl železnih vratca? Kdo bi poslušal pritajeno žuborenje tega prečiščanja mrtve tvarine, ki je bilo slišati kakor rojenje čebel?

Na nizki okrogli mizi je stala lončena posodica za cigarete. Mlada umetnica — moja znanka — je modelirala to posodico in na pokrivalu je stal prečuden konj z vzbočenim vratom, z glavo obrnjeno nazaj, noge pa so se prestopale. V nenaravnosti in nepremičnosti stilizacije je živela glazirana snov v odsevih tako možato in zrelo, da nisem mogel odtrgati svojega pogleda od nje.

Hipoma sem se ustrašil misli, da je tu sleherna stvar zase v popolnem miru svoj lasten gospodar.

Od temeljev do vrha strehe ni bilo razen mene žive duše v hiši, pa je bilo vendar vse prisotno, vsaka stvar je kakor samo ob sebi umevno stala na svojem mestu, ne zato, ker jo je postavila tja moja ali kogarkoli volja, marveč ker je imela prav tu svoje mesto, določeno ji po njeni naravi. Kaj za to, ako je uredila te stvari človeška roka tako in ne drugače, kaj za to, da morajo rabiti temu ali onemu namenu. Tudi brez človeka ima sleherna stvar svoje mesto in more brez njega živeti, se udejstvovati in poudarjati svojo bit s ponižno prisotnostjo. Kaj za to, da je rudar izkopal premog, da je moja znanka oblikovala lončenega konjička — kje je zdaj rudar in kje umetnica? In kaj delam jaz tu med stvarmi, ki so same sebi zadostne? —

Zares se mi je zdelo, kakor da je moji misli zabranjeno biti, kakor da moja prisotnost moti prisotnost vsega drugega in kakor da se moram odstraniti.

Odprl sem vrata v spalnico. Svetlorumeno v barvi citrone poslikane stene in lahki, iz poluprozorne bele tkanine narejeni gladki zastori — na oknu, nad posteljama in za ogledalom — so vselej čarali v to urejeno in čedno pospravljeno sobo, v kateri je bilo vse pohištvo belo, redek vonj po svežem in lahkem. Tistega popoldne pa je bilo, kakor da je sveža lahkota te sobe nekje obvisela. Zmerom sem imel občutek, da se mi ta soba smeje — ne razposajeno, ampak takole — da se mi smehlja. Začuden sem obstal, ko me je spalnica pozdravila resno in sama vase zamišljena.

Nikogar. Podoba nad posteljama — slika v olju, predstavljajoča sveto družino — je mrko tonila v temnorjavih gorah, ki so tvorile ozadje. Ni bilo

videti srebrnosinje niti, predstavljajoče potoček, čez katerega vodi mostiček. Z rumeno gloriolo ozarjeni postavi Marije in zlatolasega Jezuščka, v čigar roki se ziblje rumen žitni klas, sveti Jožef pred hišo z žago v roki — vse je bilo z mislimi bog ve kod.

Zazeblo me je, ko sem šel s pogledom čez belo pregrnjeni postelji in zapazil domačo obleko — modrobarven kimono, poseján z velikimi živimi rožami — kako je ležala na postelji. Ni bila obleka v neredu, lepó je bila položena, vendar sem imel občutek, da pride zdaj zdaj ponjo — kdo? — da jo napolni z gibi in okroglinami telo — čigavo? — Moje žene obleka je bila, poznal sem jo bolje od samega sebe, a žene si nisem mogel poklicati pred oči oblečene v kimono.

Vzel sem obleko in jo hotel obesiti v omaro. Ko sem držal mehko blago v roki, me je spreletelo — nekjé v meni se je oglasilo: glej, tako se bojiš samega sebe. Tako se bojiš vsega, kar je bilo, in hočeš spraviti izpred oči. Ali ti ni domače, ali ni tvoje vse, kar je bilo, kar je in kar bo? Čemu se umikaš in buljiš le v hip sedanjosti, čemu se otresaš celote kakor moker kužek? Zakaj ne vidiš, kar si od rojstva pa do tega poznega trenutka s svojim življenjem dal svetu, četudi je malo komu znano, četudi še v tebi samem komaj na rahli in težko najdljivi nitki spominov ohranjeno, zgodovinsko doživetje, brez katerega popolna slika sveta ne bi bila takšna, kakršna je? — Ali ne ljubiš svoje žene, da ti je njena obleka v napóto?

Plaho sem položil obleko spet na posteljo, a občutek, da sem nepremišljeno pritisnil na neznano rano, ki je zbolela, da sem čul ječanje, me je vrgel proti oknu. Bile so polknice, ki so škripale ob nemočnem vetru.

Za trenotek sem se pomiril ter stopil v kopalnico, odprl pipo ter si začel pritiskati mokro in mrzlo dlan ob čelo. —

Ko sem odhajal po lesenih stopnicah v pritličje, da pogledam v kuhinji, ali še tli žerjavica — hotel sem si skuhati čaj — sem nehoté otipal mrzlo steno. Ozrl sem se po stopnišču ter pomislil, da stoji stavba komaj tri leta in da razen domačih in redkih gostov ni videla drugih ljudi, odkar je dovršena. Spomnil sem se na zidarje, ki so zidali opečne zidove, ulivali betonske plošče, na tesarje, mizarje in vse druge, od katerih se nihče po dokončanem delu ni več zmenil za hišo. —

Lupina. Koliko lupin ima človek, da vanje skrije svoje življenje in svoje misli. Kakšen sad je neki to človeško življenje, da si neprestano gradi nove in nove lupine, v katerih skuša sámó pred seboj skriti skrivnost, ki je doumeti ne more? Živi pa tako brezbržno, samozavestno in košato, kakor da vse to ne pomeni nič in da ni nobene skrivnosti nikjer. —

V to misel zatopljen sem moral pozabiti, kaj me je vodilo v pritličje, zakaj namesto v kuhinji sem se nenadoma znašel v spalnici staršev svoje žene. V omare so po načinu, ki je bil pred dvajsetimi leti v modi, vdelana do tal segajoča ogledala. Pred enim teh ogledal sem se znašel, preden sem se zavedel, da se v njem ogledujem. Potem sem se nasmehnil svoji okorni postavi in svojemu ptičjemu nosu. —

Ah — tu je bilo. Kakor črna omotica slabotnega smrtnega krika. Mimo teh dveh ogledal, po ozkem hodniku med posteljama in omarama, sem hodil gori in doli z novorojenim detetom v rokah. Vekalo je, vekalo iz tiste male jagode, ki so bila njegova usta. Napol je mižalo, vlažni obrazek je bil rdeč od napora. Ko sem tako hodil z otrokom neprestano gori in doli kakor sedaj, sem se ogledoval — postal sem oče. In sem pel, momljal, govoril neumnosti, se nasmihal bledemu in upadlemu obličju žene, ki je sredi kostanjevih las ležalo tamle na blazini.

Gori in doli sem hodil po kleti — zunaj je bil visok sneg — da nisem slišal vpitja iz porodnih bolečin. Tiščal sem si ušesa, zatiskal oči. Tašča me je dramila:

»Po zdravnika, po zdravnika. Gre za življenje.«

In sem dirjal po snegu, delal gaz, ko še ni bilo nikjer gazi — opotekal se, stal pred mirnim zdravnikom zasopel, vlekel ga za rokav in prosil.

Kako sem delal velike korake, da me zdravnik ni mogel dohitevati in me je zmerjal; kako sem mu ves zmešan skušal dopovedati kako in kaj; kako sem butal doma ob vrata, ki se niso hotela odkleniti. —

Kako sem planil v sobo, zdravnik za menoj — in je bilo dete že na svetu. Kako sem se usedel na kraj postelje in mrzlično božal roke, lica, čelo svoje žene, ki je strahoma vpraševala: — ali je živo? nič ne joče — ali je živo? — nič ne joče — ali je živo?

Kako sem brez prave zavesti poslušal, kaj se je godilo za mojim hrbtom, kjer so poskušali oživeti zamrlega otroka —

dokler ni naposled zavekalo, dokler se ni odvalil kamen od srca. —

A groze tistega dne ni bilo konca. Zdravnik je odšel iz sobe, da se umije — jaz za njim.

»Kako bo?«

»Bodite veseli, da Vam je žena ostala pri življenju.«

»In dete?«

»Črviček? — Ako dočaka jutrišnjega dne, bo čudež. Kar pripravite se.«

Tako sem nosil na tem hodniku svoje vekajoče dete gori in doli, se ogledoval v ogledalih — bil sem oče — se nasmihal svoji ženi in klatil neumnosti, ko je kljuvalo v meni in žgalo v drobovje: kar pripravite se! — — —

Zunaj se je bilo zmračilo. Počasi sem odšel v kuhinjo. Pogledal sem v štedilnik, žerjavica se je bila spremenila v bel pepel.

Sédel sem k oknu in gledal, neprisoten, skozi mnoge tenčice, kako se je spuščala noč in so prihajale zvezde.

Nisem si upal zbrisati potu s čela. Bil sem nem in gluh in svoj kakor prazna hiša.